

PHẦN THỨ NHẤT

CHƯƠNG I

hững đứa nào đến nhà tao đọc bài trước hôm nghỉ lễ, đứng dậy!

Người mặc áo dài cổ đạo lừ mắt quát học trò. Mặt hần phỉ mỗ, cổ đeo cây thập tự to sù.

Cặp mắt ti hí mà dữ nhìn chòng chọc vào sáu đứa trò con, bốn trai và hai gái, vừa đứng nhồm dậy. Mấy đứa trẻ khiếp sợ ngược mắt lăm lét nhìn hần. Hần chỉ tay về phía các trò gái, ra lệnh:

- Những con bé kia, cho ngồi xuống.

Mấy trò gái trút hơi thở dài ngồi xuống. Cặp mắt lươn của lão cố Vasili vẫn nhìn chăm chập vào mấy đứa trò trai còn đứng đấy:

- Lại gần cha nào, các con ngoan của cha.

Hần xô ghế, đứng lên, sấn đến chỗ mấy đứa nhỏ đang nép vào nhau.

- Bọn mày đứa nào hút thuốc, hờ đồ nhãi?

Cả bốn lí nhí trả lời:

- Thưa cha, chúng con không ai hút thuốc ạ.

Lão cố đỏ mặt tía tai:

- Không hút thuốc à, đồ khốn nạn! Vậy thì đứa nào ném thuốc lá vào bột làm bánh thánh? Không đứa nào hút à? Được, để tao xem. Lật túi ra! Mau lên! Tao bảo: Lật túi ra!

Ba đứa bắt đầu móc hết đồ lẻ trong túi bày ra mặt bàn. Lão cố khám từng li từng tí vãi lót túi, cố tìm một vết tích thuốc lá còn sót lại. Không thấy gì, lão quay ra hỏi đứa thứ tư, một thằng bé mắt đen, mặc áo khoác xám và quần xanh có vá ở đầu gối:

- Còn thằng này, tại sao mày cứ đứng như phỗng thế hả?

Thằng bé, mắt nhìn đầy vẻ căm tức, cầu nhàu trả lời:

- Thưa cha, quần con không có túi. Và tay nó sờ vào đường chỉ ở nếp quần.

- À, à mày bảo mày không có túi hả? Mày ngỡ tao không biết đứa nào tinh nghịch làm hồng bột của tao phải không? Lần này nữa, mày tưởng tao vẫn cứ để cho mày học ở đây đấy chắc? Không, ôn con ơi, việc này tao không để cho mày yên đâu. Hôm nọ, mẹ mày lay van mãi, tao mới làm phúc không đuổi mày. Nhưng lần này thì hết cách rồi. Cút khỏi lớp!

Và lão tàn nhẫn xách tai đứa bé, tổng ra ngoài hiên.

Cả lớp khiếp đảm ngồi im thin thít. Không ai hiểu tại sao thằng Pavel con nhà Korchagin lại bị đuổi ra khỏi trường như thế. Chỉ có một mình Sergei con nhà Bruzzhak, bạn thân của Pavel, là đã trông thấy Pavel ném dúm thuốc mộc vào bột làm bánh thánh của lão cố, trong bếp nhà lão ta, hôm bọn sáu trò chưa thuộc bài phải đến nhà lão đọc bài đứng đợi lão ta ở đấy.

Pavel bị đuổi, ngồi ở bậc cuối thêm lớp học, vẻ mặt suy nghĩ. Về nhà biết nói làm sao bây giờ? Nói thế nào với mẹ được? Mẹ chăm lo cho từng li từng tí, mẹ vất vả đầu tắt mặt tối, nấu bếp hầu hạ nhà lão thanh tra Sở Thuế.

Pavel ghen ngào trong cổ họng.

“Làm thế nào bây giờ? Chỉ tại lão cố trời đánh kia cả! Mình không thể nào không tương thuốc lá vào bột của lão ta. Chính Sergei xui mình: ‘Cứ nhét vào đi cho đáng đời đồ súc vật nhơ bẩn đó’. Thế là mình nhét vào. Sergei thì nó chẳng làm sao đâu, còn mình, chắc chắn là bị đuổi.”

Từ lâu, Pavel ghét cay ghét đắng lão cố, mà lão ta thì trù Pavel ra mặt. Một hôm vì đánh nhau với thằng Mishka Levchukov, Pavel đã bị lão phạt giam ở lớp và không được ăn cơm chiều. Hôm đi phạt, vì không có

người trông, sợ nó ngồi một mình trong lớp lại nghịch, lão cố nhét Pavel vào lớp học trò lớn, ngồi ở hàng ghế cuối lớp đệ nhị.

Thầy giáo lớp đệ nhị, người bé nhỏ, khô đét, mặc áo vét-tông đen, đang giảng về Trái Đất và các vì sao trên trời. Pavel há miệng ngồi nghe, rất lấy làm lạ. Ra Trái Đất đã có từ hàng triệu năm nay và các vì sao trên trời hóa ra cũng giống Trái Đất. Pavel thấy kì lạ quá, những muốn đứng lên thưa với thầy: “Điều thầy nói thật khác hẳn Thánh sử.” Nhưng Pavel không dám hỏi, sợ bị phạt.

Pavel vốn rất cừ về môn Thánh sử, bao giờ cũng được lão cố cho điểm nhất. Cậu thuộc lầu lầu kinh truyện Sấm truyền cũ và Sấm truyền mới, nhớ hết mọi chuyện trong kinh Sáng-thế-kì. Từ hôm nghe thầy giáo giảng ngược hẳn với Thánh Kinh, Pavel không yên dạ một tí nào, định bụng mang chuyện ấy hỏi lại lão cố Vasili, thì gặp ngay hôm sau học bài về Kinh Thánh. Lão cố vừa đặt mình xuống ghế là Pavel giơ tay liền. Được phép nói, Pavel đứng dậy:

- Thưa cha, sao thầy giáo lớp trên nói là Trái Đất có hàng triệu năm nay mà Kinh Thánh thì lại dạy Chúa Lời sinh ra Trái Đất này mới có năm nghìn...

Pavel chưa kịp nói hết thì tiếng quát của lão cố đã rít lên ngắt lời:

- Mà nói sao, thằng khốn nạn? Mà học lời Chúa phán truyền như thế đấy phải không?

Và Pavel chưa kịp mở miệng thì lão cố đã xông ngay đến, xách hai tai Pavel, đập đầu cậu ta vào tường. Một phút sau, cậu bé bị đòn đau hết vía và bị vứt ra ngoài hiên.

Về nhà, Pavel cũng bị mẹ đánh một trận nên thân.

Hôm sau, mẹ đến trường van nài lão cố, xin được cho Pavel lại vào học. Từ hôm ấy, Pavel mang lòng căm thù lão cố hết sức. Thù và sợ. Xưa nay cậu không để ai làm nhục mình. Cậu không quên được trận đòn oan ức ấy. Căm giận uất người mà cố nén.

Cậu đã phải chịu nhiều nỗi bức nữa vì lão cố Vasili: lão thường kiểm cỡ rất nhỏ đuổi Pavel ra cửa; có khi hàng tuần lễ bắt Pavel ngồi ở góc lớp quay mặt vào tường. Lão lại thôi không gọi Pavel đọc bài ở lớp. Cho nên,

trước ngày nghỉ lễ Phục sinh vừa qua, Pavel mới phải nhập bọn với những trò kém đến nhà lão đọc gộp tất cả bài để lấy điểm học kì ba tháng. Được dịp, Pavel mới nẩy ra trò tinh nghịch: ném thuốc lá vào bột làm bánh thánh trong bếp nhà lão ta.

Tuy không ai nhìn thấy, nhưng lão cố vẫn đoán biết ngay đứa nào nghịch rồi.

... Giờ ra chơi, trẻ con ùa ra sân và quây lấy Pavel. Pavel sa sầm nét mặt, cau mày đứng yên. Sergei ở lại trong lớp: cậu thấy mình cũng có can dự đến chuyện này, song không làm thế nào để cứu bạn được.

Ông đốc Yefrem Vasilievich ngó đầu ra cửa sổ. Giọng nói to của ông ta làm Pavel giật nẩy mình. Ông quát lên:

- Đưa thằng Pavel lên đây ngay!

Trống ngực đánh thình thịch, Pavel đi lên buồng họp của các thầy giáo.

* * *

Lão chủ hàng cơm ngoài ga, người đứng tuổi, mặt tái ngắt, mắt lợn luộc, liếc nhìn Pavel đứng nép vào bên mẹ.

- Nó lên mấy?

Bà mẹ đáp:

- Cháu mười hai.

- Được, để nó ở lại đây làm. Công nó thì tám rúp một tháng, cộng với ngày nào đi làm thì được cơm nuôi nữa. Cách một ngày làm một ngày, tính mỗi ngày làm hai mươi bốn tiếng liền. Và coi chừng nhất là nó đừng có nẩy tính ăn cắp.

Bà mẹ hốt hoảng trả lời:

- Xin ông đừng lo, cháu không có tính tắt mắt đâu ạ. Tôi xin cam đoan với ông như vậy.

- Thôi được. Cho nó vào làm ngay hôm nay.

Nói rồi quay sang phía mẹ hầu bàn đứng cạnh, đằng sau quầy rượu, lão ta bảo:

- Mụ Zina đâu? Dẫn nó vào chỗ rửa bát, nói với con Frosya giao cho nó làm thay phần việc của con Grishka.

Mụ bán hàng bỏ con dao đang thái giò sấy xuống, gặt đầu ra hiệu cho Pavel, rồi bước qua phòng, đi đến cửa ngách vào chỗ rửa bát. Pavel đi theo mụ Zina. Mẹ Pavel cũng rào bước theo con, rỉ tai dặn vội mấy lời:

- Chăm mà làm con nhé! Đừng để mẹ mang tai mang tiếng.

Bà mẹ buồn rầu nhìn theo con, rồi bước ra cửa. Trong buồng rửa bát, công việc tất tả. Trên bàn, đĩa chất đống, dao đĩa ngổn ngang. Những người đàn bà, khăn lau vắt qua vai, lau lau chùi chùi đĩa và dao đĩa.

Một đứa nhỏ tóc rối bờm xờm, không lớn hơn Pavel mấy, đang loay hoay đun hai ấm tướng nước.

Gian nhà ngùn ngụt hơi nước từ chậu nước nóng rửa bát đĩa tỏa lên. Thoạt vào, Pavel đã không thể nào nhìn rõ được mặt từng người đàn bà đang làm. Cậu ngỡ ngác, không biết đứng vào đâu, làm ăn ra sao. Mụ Zina lại gần một chị rửa bát, kéo vai nói:

- Frosya, đây một chú bồi phụ mới vào, thay chân rửa bát của con Grishka. Mà chỉ bảo cho nó làm.

Rồi quay lại phía Pavel và chỉ vào người tên gọi là Frosya ấy, mụ Zina nói thêm:

- Con này trông về rửa bát, nó bảo gì mà phải nghe theo.

Dứt lời, mụ Zina quay gót trở ra ngoài quầy hàng.

- Vâng.

Pavel khẽ đáp lại và đưa mắt hỏi Frosya. Frosya lấy khăn lau mồ hôi trán, nhìn Pavel từ đầu đến chân như để tính xem cậu bé làm được gì rồi vừa xắn lại một bên tay áo đã tuột xuống dưới khuỷu tay, vừa nói với Pavel, giọng thanh thanh, dễ nghe:

- Việc của em chẳng có gì khó cả. Em nom thùng nước này, em đun nhỏ lửa, trông sao cho lúc nào thùng nước cũng đầy nước sôi. Em chẻ củi nữa, rồi đến nom thêm cả hai ấm nước chè cũng là việc của em. Sau này khi nào cần thì lau thêm dao đĩa và đi đổ rác. Cũng khối việc, đủ làm bỏ hơi tai đấy, em ạ.

Frosya nói giọng vùng Kostroma hay kéo dài vần *a*; giọng nói, sắc mặt đỏ hây hây và cái mũi cao nhọn của cô làm Pavel cũng thấy vui vui. “Cô này ngó bộ cũng không dữ đâu”; Pavel nghĩ bụng thế, rồi mạnh dạn mở miệng hỏi:

- Cô bảo cháu bây giờ phải làm gì trước?

Cả bếp phì cười. Tiếng cười phá lên làm át cả những lời cuối câu của Pavel.

- Ha ha ha!... Frosya mới vớ được cháu gọi bằng cô.

- Ha ha!...

Chính Frosya cười to hơn mọi người. Thì ra hơi nước bốc mù lên làm Pavel không trông rõ mặt cô ta. Frosya mới xấp xỉ mười tám tuổi thôi.

Ngượng quá, Pavel quay hỏi thẳng bé cùng làm:

- Bây giờ mình phải làm gì trước, hở cậu?

Nó đã không trả lời, lại trêu Pavel thêm:

- Hỏi cô mà ầy, tao biết đâu đấy. Tao có ở đây đâu. - Nói rồi, nó chạy ra cửa, vào trong bếp mất.

Một bà rửa bát đã có tuổi lên tiếng:

- Mà lại đây giúp tao một tay lau đĩa. Các người lạ thật, thẳng bé nó nói, có gì mà cười. Đây này, giữ lấy.

Bà vừa nói vừa đưa cho Pavel chiếc khăn lau.

- Lấy rằng cần một đầu khăn, lấy tay kéo đầu kia ra cho thẳng. Tay này cầm đĩa, cọ đi cọ lại. Cốt nhất đừng để giắt bản ở kẽ đĩa. Để giắt bản thì khốn đấy, không phải chuyện chơi đâu. Các ông khách ăn họ nhìn kĩ lắm, họ mà thấy đĩa bản thì vạ vào thân đấy, con ạ! Bà chủ sẽ cho mà ra khỏi cửa ngay lập tức.

Pavel ngạc nhiên:

- Sao lại có bà chủ nữa à? Ở đây chỉ thấy ông chủ nhận cháu vào làm thôi cơ mà.

Bà già rửa bát phì cười:

- Ông chủ ở đây chỉ là một thứ bù nhìn thôi, con ạ. Bà ta mới là chủ đứng đầu trông coi ở đây. Hôm nay bà ta không đến. Mà cứ làm rồi sẽ thấy.

Cửa mở, ba người bồi bàn đi vào, mỗi người bê một chồng đĩa bẩn. Một lão, mặt bạnh vuông, mắt lé, vai rộng, nói bô bô:

- Trong bếp nhanh tay lên chứ! Chuyển tàu trưa sắp đến rồi, mà sao trong này làm rù rờ thế.

Nhìn thấy chú bé Pavel, hăn hỏi:

- Đứa nào thế này?

- Em nó mới vào làm. - Frosya trả lời.

- À! Mới vào này. - Lão bồi bàn đập bàn tay nặng trĩu của hăn lên vai Pavel, ẩy cậu về phía mấy lò đun nước, lên giọng: - Nước lúc nào cũng phải có sẵn. Thế mà mà thử trông xem, một lò tắt ngấm, lò kia thì lửa cũng sắp lụi. Hôm nay ông hãy tha cho mà. Mai còn như thế, ông tống vào miệng. Hiểu chưa?

Không nói nữa lời, Pavel quay lại lò đun nước. Thế là bắt đầu cuộc đời đi làm. Chưa bao giờ Pavel chăm việc như ngày đầu tiên đi làm này. Pavel đã hiểu: đây không còn như ở nhà nữa. Ở nhà, mẹ bảo còn có thể không nghe. Chứ ở đây, lão mắt lé đã nói trắng ra rồi: không nghe thì lão vả cho vào mặt thật.

Nồi nấu nước chè to phình như cái vại, đổ bốn thùng nước mới gọi là đầy. Không có quạt lò, Pavel tháo chiếc giày ống quặp vào ống thông hơi, thổi lửa. Tia lửa từ các lò bay ra tung tóe. Cả ngày cứ quanh quẩn với những xách nước đổ vào nồi, đổ nước rửa bát, trông lò rồi lại tái máy khăn ướt lau bát ra hơ trên ấm nước nóng bỏng, làm mọi việc người ta sai. Đêm đã khuya lắm Pavel mới lần xuống bếp, người mỏi nhừ.

Bà rửa bát Anisia nhìn ra cửa, vừa khuất bóng Pavel, chép miệng nói:

- Thằng bé mới lạ chứ! Làm quần quật suốt ngày, tất ta tất tưởi như bị ma vật. Còn bé thế mà đã phải đi làm chắc cũng phải vì thế nào đây.

Frosya ngắt lời:

- Thằng bé khá đáo để, làm ăn chẳng phải kèm gì cả.

Mụ Lusha bẻ lại:

- Cứ để yên rồi xem, chẳng chán ngay đấy. Đứa nào cũng thế, mới làm bao giờ chẳng chăm...

Đến bảy giờ sáng, Pavel mới hết tội khổ sai, người rã rời sau một đêm mất ngủ và chạy đi chạy lại luôn chân. Thằng bé đến đổi ca, dáng người dong dong, má bánh đúc, hai con mắt xắc, nhìn thao láo.

Ngó xem đầu vào đấy cả rồi và thấy hai nồi nước vẫn đang nóng sôi, nó thọc tay vào túi quần, chét một bãi nước bọt tưng, nhổ toẹt một cái, rồi trợn lòng trắng mắt lên nhìn Pavel, nói giọng trịch thượng:

- Ê thằng nhóc! Sáng mai, sáu giờ đến thay tao.

Pavel ngạc nhiên hỏi lại:

- Sao lại sáu? Bảy giờ người ta mới đổi ca cơ mà?

- Người ta khác, mà khác. Tao bảo mà đến sáu giờ thì mà cứ đến sáu giờ. Nếu mà cãi lại tao thì tao đập vỡ mặt mày ra. Liệu hồn, nhóc bọ, mới vào mà đã đòi lên mặt.

Những chị rửa bát đã tan tằm, chăm chú nhìn hai đứa bé cãi nhau. Giọng xấc xược, thái độ ngang ngược của thằng bé kia làm Pavel tức đến tận cổ. Cậu tiến lại gần nó, chực giã ngay, song lại ghìm được, sợ ngày đầu đi làm đã lòi thôi thì có khi bị đuổi. Pavel sa sầm nét mặt, nén giận nói:

- Này, từ từ chứ, đừng chọc vào tao mà bỏng tay đấy, con ạ! Mai đúng bảy giờ tao mới đến. Còn muốn chơi nhau, tao chẳng lép về đâu. Muốn thử thì tao chẳng kiêng đâu nhó.

Thằng kia không ngờ Pavel cứng thế, nên chịu lép. Nó sừng sốt nhìn Pavel lúc ấy đã nổi gân mặt, rồi lùi lại phía cái chậu, lăm bắm:

- Được, rồi xem ai biết tay ai.

Ngày đầu tiên đi làm thế là không xảy ra chuyện gì, Pavel yên trí ra về, lòng khoan khoái như một người đã làm đầy đủ bốn phận, có quyền được nghỉ. Bây giờ đi làm rồi, không ai còn dám bảo mình là ăn không ngồi rồi nữa.

Mặt trời ban mai uể oải ló ra khỏi tòa nhà máy cửa. Căn nhà Pavel lụp xụp hiện dần ra trong sương sớm. Nhà đây rồi, ngay sau biệt thự nhà của Leszczinski.

Miệng huyết sáo, chân bước rào, Pavel nghĩ thầm: “Mẹ chắc đã dậy rồi và mình thì đi làm về. Thôi thì bị đuổi học thế cũng chẳng khổ lắm. Có được cho vào học lại thì cũng đến bị lão cố trời đánh làm mình điều đứng, không sống yên được. Giờ thì ông cóc cần!”

Đang nghĩ lan man thì đến nhà. Pavel mở cửa, rồi sực nhớ: “Còn thằng bé tóc hoe kia, mày sẽ biết tay ông, ông nhất định sẽ cho mày vỡ quai hàm.”

Mẹ đang loay hoay đun nước ở sân. Thấy bóng con, bà lo lắng hỏi:

- Sao, công việc thế nào con, có khá không?

- Khá lắm, mẹ ạ.

Thấy mẹ như có chuyện gì muốn báo cho mình biết, Pavel hiểu ngay: ngó vào cửa sổ mở rộng, cậu đã nhìn thấy cái lưng rộng của Artem.

Bối rồi, Pavel hỏi mẹ:

- Anh Artem đã về đấy, hở mẹ?

- Ủ, về tối qua và ở hẳn nhà. Anh con sẽ về làm ở sở đầu máy xe lửa.

Pavel mở cửa, không còn đủ tự tin nữa.

Thân hình to lớn ngồi bên bàn, lưng quay về phía Pavel, bỗng ngoảnh lại, cặp mắt nghiêm khắc của anh, dưới đôi lông mày đen rậm, nhìn Pavel chăm chăm.

- À, tay nghịch thuốc lá đã về đấy à! Chào cậu!

Nói chuyện với anh xem chừng chẳng êm ái chút nào đâu.

Pavel nghĩ thầm: “Anh biết tất cả rồi, anh ấy bực lên thế nào cũng tể cho một mẻ. Có khi còn nện cho nữa.”

Pavel vẫn hơi sợ anh.

Nhưng Artem không có vẻ gì muốn đánh em cả. Ngồi trên ghế đầu, tay tì lên bàn, anh chỉ nhìn em không rời mắt. Cái nhìn không ra vẻ nhạo mà cũng không ra vẻ ghét, Pavel không biết đằng nào mà đoán.

Tiếng anh phá không khí yên lặng nặng nề:

- Hình như mày đã học xong cả rồi thì phải, mọi thứ khoa học đều tinh thông, nên bây giờ mày bắt đầu chuyển về khoa rửa bát.

Pavel nhìn chăm chú vào kẽ sàn gỗ, mắt như dán vào mũ một chiếc đinh đâm trời lên. Nhưng Artem đã đứng lên đi vào bếp.

“Lần này thì thoát nạn rồi”, Pavel thở dài nhẹ nhõm.

Đến tối, ba mẹ con ngồi uống nước. Anh Artem mới từ tốn hỏi lại câu chuyện xảy ra ở lớp học. Pavel kể lại tất cả.

Giọng mẹ buồn rầu:

- Mày còn ít tuổi đã ngộ ngược thế thì lớn lên làm gì được, hở con?

- Rồi mẹ than phiền: - Biết làm sao với nó được? Cả nhà nó chẳng giống tính ai. Trời ơi, con tội, con nợ, nó làm khổ tôi bao nhiêu lần rồi.

Anh Artem đẩy cái chén không ra, nói với Pavel:

- Nghe anh nói đây, cơ sự đã như thế ta không nhắc đến nữa. Nhưng từ nay em phải thận trọng, nghĩ đến làm ăn, đừng có tơ tưởng đến trò nghịch ngợm. Chịu khó mà làm. Nếu còn lung tung bị đuổi nữa thì tao sẽ sửa cho một trận hết đường chui. Hãy nhớ lấy. Mày làm tội mẹ thế đã đủ rồi. Quý quái! Đến đâu là gây sự đến đấy, ở chỗ nào cũng làm mang tai mang tiếng. Bây giờ thì phải thôi hẳn. Nếu làm ăn được, sang năm tao sẽ xin cho vào học nghề trong sở đầu máy, không có cứ ở trong bếp hàng cơm mãi với đồng bát đĩa nhếch thì chẳng đời nào ra hồn con người được. Phải học lấy một nghề. Bây giờ thì còn bé quá, chưa đủ tuổi, một năm nữa sẽ xin cho mày vào, chắc người ta sẽ nhận. Còn tao đã được đổi về đây làm rồi. Mẹ sẽ thôi không đi làm nữa. Không để cho mẹ cứ phải cúi lưng trước những quân khốn nạn ấy mãi. Còn mày phải mở mắt ra, mày phải thành người mới được.

Anh nói xong, đứng dậy, với chiếc áo vắt ở lưng ghế khoác lên người và nói với mẹ:

- Con đi có việc độ một tiếng sẽ về.

Thân hình cao lớn, anh đi qua cửa phải cúi đầu xuống. Ra đến sân, anh nói vọng vào: